

Onlangs zag het Netwerk Cultureel Erfgoed Deventer (NCED) het licht. Het voornemen van dit netwerk, waarin culturele en erfgoedinstellingen in stad en regio samenwerken, is om – met behoud van de eigenheid van de partners – intensief samen te werken in de programmering van activiteiten. Al in het komend seizoen gebeurt dat rond het thema 'Goud!'

Ook organisaties die zich op educatie richten zijn bij het netwerk betrokken en ook op het terrein van erfgoededucatie zullen de eerste vruchten van de samenwerking binnenkort zichtbaar zijn. Er is onder andere gekozen om rond het thema 'verhalen' samen op te trekken. Hoogtepunt zal zijn het Open Monumentenweekend van 14 en 15 september, als er op verschillende plaatsen in stad en regio verhalen verzameld en verteld gaan worden.

Het vertellen van verhalen is in het basisonderwijs een belangrijke werkvorm om onderwijsinhouden onder de aandacht van de leerlingen te brengen. Verhalen die op initiatief van de erfgoedinstellingen verzameld en verteld zullen worden, dienen dan ook hun weg naar de school te vinden. Het NCED zal daartoe verschillende initiatieven nemen. Maar ook aan leerkrachten wordt gevraagd om aan het vertellen van verhalen aandacht te schenken. Dit artikel wil hen daarvoor een aantal handvatten bieden, opdat de vertelcultuur op de eigen school versterkt kan worden.

Meester Boer gaf les in groep 8. De verhalen die hij vertelde tijdens de lessen geschiedenis waren het hoogtepunt van het jaar. Eén ervan is me mijn leven lang bijgebleven. Het ging over de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. In gedachten zagen we als kind de soldaten voor ons, die gebukt van loopgraaf naar loopgraaf over het strijdveld renden en hoorden we de kanonnen bulderen. In een taaltje dat ons als authentiek Engels en Duits in de oren klonk, maakte meester Boer ons getuige van de oorlog: 'Oh Johnny, be aware!' riep hij, toen hij Engelse soldaten nadeed, 'these German soldiers have mosterdgaz!'

Een ogenblik later stond hij gebukt als vanuit een loopgraaf over zijn tafel uit te kijken en riep hij: 'Pas mal auf, Heinrich, am rechten Seite! Dah sind Engländer!'

Inleiding

Kinderen zijn ontvankelijk voor verhalen. Toch staat de vertelcultuur op basisscholen onder druk. Er is immers veel concurrentie. Kinderen kunnen theateractiviteiten bezoeken, films en clips bekijken en er is een enorm aanbod van (prenten)boeken om zelf te lezen en om uit te worden voorgelezen.

Toch blijft het vertellen van verhalen voor kinderen nog zeer aantrekkelijk en zijn er mogelijkheden te over om er op de basisschool aandacht aan te besteden. De meeste leerkrachten zullen het belang van het vertellen niet betwisten, al was het maar omdat velen er goede herinneringen aan bewaren uit de eigen schooltijd.

Vertellen hoort tot de competenties van de taalvaardige leraar. Paus, Rymanans & Van Gorp (2003) formuleren die taalcompetentie aldus: 'De leraar kan verschillende soorten teksten (verhalen, ervaringen,...) op verschillende manieren (improviserend, interactief, kort of lang, ...) en voor verschillende doelen (informerend, activerend, overtuigen en amuserend) vertellen.' Bij een goede vertelling vormen zich de beelden vanzelf. Je ziet als het ware een film voor je geestesoog voorbijtrekken. Die beeldende kracht van de vertelling is in het onderwijs waardevol. Een vertelling doet een beroep op het creatieve vermogen van de leerling om zich een voorstelling te maken. De ontwikkeling van dat vermogen heeft echter nadrukkelijk aandacht nodig, omdat in een sterk visueel ingestelde wereld als de onze, steeds minder aan kinderen gevraagd wordt om zelf een verhaal te verbeelden. De meester Boer uit ons voorbeeld is misschien wel een geboren verteller. Zulke mensen hebben het in het onderwijs uiteraard getroffen. Toch kan iedereen een verhaal vertellen en is die vaardigheid verder te ontwikkelen. Met een aantal tips in het achterhoofd baart oefening ook hier kunst!

Een ontwikkelingslijn vertellen

In het onderwijs lezen leerkrachten tegenwoordig meer voor dan dat er verteld wordt. Sommigen houden het daar zelfs bij. Om vertelvaardiger te worden is er een mogelijkheid om vanuit het voorlezen te starten. De loop van de ontwikkelingslijn:

1. tekstgericht voorlezen
2. interactief voorlezen
3. vertellen bij plaatmateriaal
4. het navertellen van een verhaal met behulp van afbeeldingen, bijvoorbeeld uit een tekstloos prentenboek
5. het navertellen van een verhaal of gebeurtenis
6. het vertellen van een verzonnen verhaal
7. het vertellen van een verhaal dat ter plekke verzonnen wordt.

Ken je jezelf als verteller

Voordat de bel van de middagpauze ging, was er altijd tijd om moppen te tappen. Meester vertelde er altijd eerst een zelf. Daarna was de beurt aan de kinderen. Het vertellen van mopjes moest goed gebeuren. De kinderen kregen het als huiswerk op om een mop te zoeken en om te oefenen in het vertellen. De leukste moppen werden verzameld in het moppenboek van de klas.

Iedereen heeft het wel meegemaakt dat een goede mop verprutst wordt. De verteller gaat publiekelijk af en hilariteit is zijn deel. Vaak wordt dat veroorzaakt doordat de verteller zijn mogelijkheden om een mop goed te vertellen, overschat.

Ook bij het vertellen van een verhaal is zelfkennis nodig. Als de verteller in het centrum van de aandacht staat moet hij immers weten wat hij kan, wat zijn zwakke en sterke punten zijn.

Het is belangrijk dat het te vertellen verhaal eigen wordt. Daarom is het vertellen van eigen ervaringen een goede start om te leren vertellen.

Om een verhaal op een expressieve wijze te vertellen heeft een verteller verschillende verbale en non-verbale middelen tot zijn beschikking. Hij kan zijn spreektempo, toonhoogte, volume en intonatie variëren, zorgvuldig zijn woorden kiezen, maar ook spelen met mimiek, bewegingen en zelfs met stilte. Door oefening kan de verteller ontdekken waar op deze terreinen eigen kwaliteiten liggen.

Doel van de vertelling

Een verhaal vertellen is een van de vele werkvormen die een leerkracht tot zijn beschikking heeft. De keuze voor het verhaal moet dan ook doordacht zijn en een doel dienen.

Een verhaal biedt de mogelijkheid om kinderen wat te leren door ze bijvoorbeeld kennis te laten maken met historische gebeurtenissen. Interculturele vertellingen en verhalen waarin stereotype rolpatronen tussen mannen en vrouwen doorbroken worden, kunnen vanuit emancipatoire doelen gekozen worden. Verhalen hebben ook een waarde op zich. Ze maken deel uit van ons cultureel erfgoed en leerkrachten kunnen ervoor kiezen om kinderen kennis te laten maken met dat erfgoed.

Verhalen bieden ook de mogelijkheid voor pedagogische en morele vorming. Zo kan een verhaal over pestgedrag gebruikt worden om dit op school bespreekbaar te maken.

Een verhaal mag natuurlijk ook verteld worden om te amuseren. Het heette in de middeleeuwen niet voor niets 'ter leering ende vermaeck'.

Voor het bereiken van dit laatste doel is het natuurlijk dodelijk wanneer er gedreigd wordt met het niet laten doorgaan van een vertelling. Misbruik een vertelling nooit om te belonen of te straffen.

Het vertelklaar maken van het verhaal

Verhalen kunnen unieke herinneringen aan de schooltijd opleveren. Daarvoor is nodig dat het vertellen serieus wordt voorbereid.

Een enkele keer een verhaal doorlezen volstaat daarvoor niet. Walta (2003) spreekt over het vertelklaar maken van een verhaal. Allereerst moet het verhaal daarvoor gestript worden. Dat gebeurt door je af te vragen wie de personages zijn, wat deze beleven (gebeurtenissen) en waar en wanneer die gebeurtenissen plaatsvinden.

Daarna moet het verhaal weer opgebouwd worden. De simpelste vorm daarvoor is het indelen van het verhaal in een inleiding, kern en slot. Maar het kan ook uitgebreider. De verteller moet dan in zijn voorbereiden zoeken naar de episodes waarin het verhaal ingedeeld moet worden en hoe deze gebeurtenissen gemarkeerd kunnen worden. Daarna ontwikkelt het verhaal zich verder, is er een climax en tot slot een afloop. Uiteraard moet er ook nagedacht worden over de introductie van het verhaal. Taalzwakke leerlingen kunnen bij een vertelling afhaken als er (te) veel moeilijke woorden gebruikt worden. Bij het vertelklaar maken van de vertelling kan de verteller nadenken over het semantiseren van deze woorden tijdens de vertelling.

Voorbereiding

Naast het vertelklaar maken van de vertelling moet ook de vertelling zelf voorbereid worden. Allereerst ligt er de vraag of de situatie zich wel leent voor een vertelling. Staan leerlingen open voor een verhaal? Is er voldoende tijd? Duurt de vertelling niet te lang of te kort?

Ook de keuze van het verhaal is belangrijk. Past het bij de leeftijd en interesses van de kinderen, bij het thema van de klas of de actualiteit? Vraag je ook af of je over eigen ervaringen wil vertellen, of dat je kiest voor een verhaal dat je navertelt of een die je verzonnen hebt? Bij het navertellen van verhalen kan er geput worden uit een reeks mogelijkheden: sprookjes, sagen, mythen, religieuze verhalen, fabels, legenden, maar ook science fiction, klassieke kinderverhalen en historische verhalen bieden mogelijkheden. Denk ook aan repeteer-, stapel- en cirkelverhalen of raamvertellingen. Zelfs brief- en dagboekverhalen, anekdotes, broodje-aapverhalen en moppen kunnen gekozen worden. Eigen avonturen zijn ook bijzonder geschikt. De keuze moet vooral bepaald worden door het publiek en het doel dat beoogd wordt. Let bij de keuze ook op de toegankelijkheid van het verhaal. Een verhaal met veel personen en sprongen in de tijd zijn meestal ongeschikt voor een vertelling.

Het kiezen van een goede groepsopstelling helpt om van een vertelling een succes te maken. Laat je kinderen aan tafeltjes zitten? Moeten ze met hun stoeltjes bijdraaien? Of kies je ervoor een kring te maken. Soms is een vertelhoek of een rustige plek in de hal of in het speellokaal te prefereren.

De plaats waar de verteller gaat staan is ook belangrijk. Ga nooit met je rug naar het licht staan. Zorg er ook voor dat er achter je rug geen zaken gebeuren die af kunnen leiden. Probeer situaties die onrust brengen te mijden, zoals de aanwezigheid van overbodige voorwerpen.

Sommige leerkrachten gebruiken bij het vertellen vaste rituelen. Ze kiezen bijvoorbeeld voor een vast vertelmoment, gebruiken

een vertelstoel en leiden de vertelling sfeervol in door het aansteken van een kaarsje.

De verteller kan overwegen om materialen of rekvisieten te gebruiken: een vertelpop, een wandelstok of een fles waarmee de loeiende wind nagedaan kan worden. Ook het gebruik van vertelplaten is te overwegen, als ook het gebruik van een vertelkastje, de kamishibai.

Soms willen leerkrachten dat de leerlingen achteraf de vertelling op een bepaalde manier verwerken. Dat kan er zelfs toe leiden dat er voorafgaand aan de vertelling luisterdoelen gesteld worden.

Het inschatten van de luisteraars

Suzanne is een pabostudent. Haar mentor in groep 5 beoordeelt een vertelling. Terwijl Suzanne op haar tenen sluipt, vertelt ze over een man die in een donker bos loopt en allerlei vreemde geluiden hoort. Dan ziet Suzanne in haar publiek een kind 'gekke bekken' trekken. Boos stopt ze de vertelling en wijst ze het kind terecht. Het kind barst daarop in huilen uit en snikt dat ze geen 'gekke bekken' getrokken heeft. In het nagesprek houdt de mentor Suzanne voor dat de leerling vermoedelijk de waarheid sprak, dat het kind zo opging in het verhaal en daardoor dezelfde grimassen trok, die Suzanne zelf toonde tijdens haar vertelling!

Kinderen die naar een verhaal luisteren zijn een spiegel voor de verteller. De verteller moet daar wel oog voor krijgen en dus niet alleen aan de inhoud van zijn verhaal denken. Zijn de kinderen een en al oor, draaien ze op hun stoelen, of gapen ze? Het is misschien wel het moeilijkste aspect van een vertelling om als verteller contact te blijven houden met het publiek. Als de vertelling goed voorbereid is, kan er interactie ontstaan met het publiek. Het verhoogt de betrokkenheid als de verteller in staat is flexibel in te spelen op de reacties van de leerlingen. Interrupties komen een vertelling niet ten goede. Toch komt het vaak voor dat de telefoon gaat, er iemand de klas binnenkomt of een kind niet op zijn plek blijft zitten. Met te voorziene interrupties kan rekening gehouden worden. Stel vooraf duidelijke regels en hang bijvoorbeeld een bordje 'geen toegang: vertelling' voor de deur. Bedenk vooraf wat je met storende kinderen zult doen. Vaak is een zitplaats dichtbij, met een mogelijkheid tot oogcontact en non-verbaal corrigeren, al voldoende. Interrupties in de vorm van reacties op het verhaal zijn natuurlijk gewenst. Probeer op die reacties in te spelen, er een draai aan te geven, zonder dat de vertelling er al te veel door wordt opgehouden.

Na een vertelling is het belangrijk een 'cooling down' in te lassen. Kinderen gaan vaak erg op in een vertelling en hebben meestal behoefte om even na te praten.

De manier van vertellen

Een verhaal kan op verschillende manieren verteld worden. Allereerst kan er gekozen worden tussen passief of actief ver-

kamishibai

tellen. Bij passief vertellen geeft de verteller het verhaal door, ongeveer zoals hij het op zijn beurt gehoord hebt. Bij actief vertellen wordt het verhaal naar de eigen hand gezet en ontstaat er voor een deel een nieuw verhaal.

De verteller heeft ook de keuze uit vertelperspectieven. Wie vertelt het verhaal? Met de keuze van een vertelperspectief kan het verhaal worden versterkt of juist afgezwakt.

Bij een auctoriaal vertelperspectief wordt het verhaal verteld door een niet deelnemende, alles overziende verteller, die soms zelfs het verhaal kan onderbreken om commentaar te leveren. Dit creëert een afstand tussen de luisteraar en de gebeurtenis. Dat kan belangrijk zijn bij het vertellen van griezelige verhalen. Het verhaal is dan bijvoorbeeld voor jonge kinderen eenvoudiger te accepteren. Het gebruik van de verleden tijd versterkt dit perspectief, wat wel weer het identificeren met verhaalfiguren bemoeilijkt.

Een verteller die het personaal vertelperspectief kiest, vertelt het verhaal door de ogen van de hoofdpersoon. Gedachten en gevoelens van anderen blijven onbekend. Dit perspectief komt heel direct over en biedt veel mogelijkheid voor identificatie. Het past goed bij verhalen die zich in hedendaagse situaties afspelen. Het gebruik van de tegenwoordige tijd versterkt dit. Bij een ik-verhaal suggereert de verteller zelf de hoofdpersoon te zijn of vertelt vanuit eigen ervaringen. Dit perspectief werkt heel direct, omdat we immers het verhaal horen van iemand die het allemaal zelf meegemaakt heeft. Vaak wordt een ik-verhaal in de verleden tijd verteld.

Ook de keuze voor een meervoudig perspectief is mogelijk. Dan wordt er in het verhaal kennis gemaakt met verschillende personages, die elk vanuit hun eigen standpunt het verhaal vertellen. Door de verschillende invalshoeken wordt de spanning in het verhaal vergroot. De verteller moet zich bij deze vorm van vertellen wel in elk personage inleven. Om te oefenen met verschillende vertelperspectieven kun je het sprookje van Roodkapje eens proberen te vertellen vanuit het perspectief van de jager, Roodkapje, grootmoeder en de wolf.

Naast het kiezen uit een vertelperspectief is er ook de keuze uit verschillende vertelstijlen. Oosterhout (1999) onderscheidt vier vertelstijlen:

- Bij een beschrijvende verteltrant geeft de verteller informatie over de voortgang van het verhaal. Het verhaal wordt

neutraal en van een afstand verteld. Deze vertelstijl kan wat zakelijk aandoen.

- Met uitbeeldend vertellen zet de verteller de personen uit het verhaal in houding en beweging neer. Maar door het niet gebruiken van de directe rede blijft er afstand en worden de personen niet tot leven gebracht in de tekst.
- Bij vertellend spelen wordt er niet over de personen gesproken, maar komen de personen zelf aan het woord. De verteller maakt bijna alleen gebruik van de directe rede. Bij meerdere personen in de vertelling komt de dialogovorm veelvuldig voor.
- Bij het terzijde vertellen gaat het als het ware om een onderonsje tussen verteller en publiek. De verteller richt zich dan rechtstreeks tot de leerlingen en er kan commentaar gegeven worden op personen of gebeurtenissen.

Tijdens een vertelling kan de verteller van vertelstijl wisselen. Deze wisselingen zullen vooral plaats kunnen vinden wanneer er in de verhaalstructuur van episode gewisseld wordt.

Het vertellen door leerlingen

In het begin van de carnavalsweek neemt juf een grote plastic ton mee en zet deze omgekeerd voor de klas in de kring. Ze legt uit dat ze deze week gaan 'tonprocten'. De kinderen moeten op de ton gaan staan en daarna beginnen met vertellen. Als de verteller stilvalt is hij 'af' en is de beurt aan een ander. De tijd wordt met een stopwatch opgenomen. Het wordt een wedstrijd in de klas wie het langst op de ton kan blijven staan.

Voor de ontwikkeling van de spreek- en gespreksvaardigheid als ook voor de luistervaardigheid is het belangrijk dat kinderen veel gelegenheid krijgen om ook zelf te vertellen. Naarmate er meer geoefend wordt zullen hun verhalen in complexiteit en lengte toenemen. Het vraagt wel om instructie en begeleiding, onder andere bij de onderwerpkeuze, het opbouwen van een verhaalstructuur en de uitwerking van de verhaalpersonen. Variatie in vertelvormen als mopjes, broodje aap-verhalen, anekdotes, eigen ervaringen zorgen er ook voor dat er veel plezier beleefd wordt aan het vertellen.

De plaats van het vertellen op school

Het vertellen van verhalen gedijt het best op een school waar er geïnvesteerd wordt in het opbouwen van een vertelcultuur. Daar zijn collega's op school bij nodig. Om een doorgaande lijn te creëren moet allereerst het belang van het vertellen als aspect van het taalaanbod op school door alle leerkrachten ingezien en uitgedragen worden.

De instellingen uit het Netwerk Cultureel Erfgoed Deventer (NCED) die zich met erfgoededucatie bezighouden maken, zo-

als gezegd, de komende zomer een start met het systematisch verzamelen van verhalen, die ook tijdens tal van evenementen in stad en regio de komende jaren verteld zullen gaan worden. Voor scholen die werk maken van een eigen vertelcultuur zal deelname aan deze vertelevenementen en het gebruiken van de verhalen op de eigen school een welkome aanvulling op het lesprogramma kunnen inhouden.

Om op de hoogte te blijven van de nieuwste ontwikkelingen kan het NCED op facebook gevolgd worden. Binnenkort zal het NCED een eigen website in de lucht brengen en zal de programmering in gedrukte vorm, als ook in de plaatselijke bladen, beschikbaar komen.

Literatuur

Paus, H., Rymenans, R. & Van Gorp, K. (2003): *Dertien doelen in een dozijn, een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Taalunie.

Oosterhout, B. (1999): *Verhalen presenteren*. Amsterdam: Elmar.

Swagerman, J. (2003): *Vertel op! Een handleiding voor verhalenvertellers*. Amsterdam: SWP.

Walta, J. (2003): *Meesterverteller, verhalen vertellen in het onderwijs*. JSW Boek 31, Baarn: Bekadidact.

NB. Bij dit artikel heeft de auteur gebruik gemaakt van het hoofdstuk over 'vertellen' uit zijn eigen boek *De Leraar Taalvaardig*, uitgave: Koninklijke Van Gorcum, Assen, 2007.

- Advertentie -

Biebwijs.nl

Boekcollecties lenen,
een gratis abonnement voor alle
leerkrachten? Aan de slag met taal- en
leesbevordering in alle groepen?
Mediawijsheid in de school brengen?

Kijk op www.biebwijs.nl/deventer Onderwijsaanbod op maat van de Bibliotheek Deventer. Wilt u zich aanmelden voor onze digitale nieuwsbrief? Stuur een mail naar: nroozendaal@obdeventer.nl.

de Bibliotheek Deventer

www.biebwijs.nl/deventer
Marieke Rienstra - Nienke Roozendaal - 0570 65 27 73 / 0570 67 57 24
mrienstra@obdeventer.nl / nroozendaal@obdeventer.nl